

Lapsenkielentutkimuksen klassikko jo syntyessään

ANNELI LIEKO *The development of complex sentences. A case study of Finnish.* Studia Fennica Linguistica 3. SKS, Helsinki 1992. 339 s. ISBN 951-717-740-2.

Anneli Liekon väitöskirja tarkastelee lauseiden yhdistämisen ja kompleksisten lauseiden kehitystä lapsen kielessä. Väitöskirjan teoria perustuu semanttiseen ja kognitiiviseen kompleksisuuteen, jolla tekijä perustelee muotojen kehitystä. Työn keskeinen ajatus on, että uusi funktio edellyttää aikaisempaa ja rakentuu aikaisemman funktion semanttisille piirteille. Näin kaikissa suhteissa on perustana additiivisuus, johon sitten liittyy kontrastiivisuus, temporaalisuus, kausaalisuus jne. tietyssä järjestyksessä ja tietynlaisina kombinaatioina. Esimerkiksi konditionaalinen suhde, joka edellyttää suhteellisen monimutkaista piirrespesifikaatiota (additiivinen, kausaalinen, konsekutiivinen, konditionaalinen ja hypoteettinen), myös kehittyy suhteellisen myöhään. Kompleksisten suhteiden kehitysjärjestys on ensin additiiviset rakenteet, sitten lausekomplementit (»frame constructions»), temporaaliset, spesifioivat ja kausaaliset sekä lopulta adversatiiviset rakenteet.

Konnektorien käyttö ja lauseiden yhdis-

täminen kuuluvat ilmiönä semantiikan, syntaksin ja pragmatiikan alueelle. Väitöskirjan tutkimusongelma samoin kuin empiirinen aineisto (9 600 puhetapahtumaa, yli 40 000 sanaa) ovatkin poikkeuksellisen laajat. Työ myös kattaa pitkän ikäjakson, puolestatoista viiteen vuoteen. Näin myös työn päätelmät ovat luotettavia ja uraa uurtavia.

Työssä joudutaan myös ottamaan kantaa yhteen kielipsykologian peruskysymykseen: miten kieli ja kognitio suhtautuvat toisiinsa ja kehittyvät suhteessa toisiinsa. Kuten tutkimuksesta ilmenee, ongelmasta on esitetty näkemyksiä, tutkimuksia ja teorioita, jotka ovat jyrkästikin ristiriitaisia.

Liekon tutkimus perustuu eksplisiittiseen, formaaliin ja kattavaan kognitiivis-semanttiseen kokonaisteoriaan, jota yksittäiset ongelmat tai ristiriitaisuudet eivät kaada. Teoria kaatuisi vasta kun pystyttäisiin esittämään parempi, kaikki tutkijan (ja kriitikon) empiiriset havainnot kattava teoria. Ryhtymättä esittelemään yksityiskohtaisesti työn tuloksia esitän seuraavassa joitakin pragmaattisia reunahuomautuksia, jotka nousevat tutkimuksessa esitetystä teoriasta ja implikoivat sen hyväksymisestä »standarditeoriaksi». Toivon, että lukijat itse tutustuvat Liekon tutkimukseen ja sitten miettivät sen herättämiä kiintoisia jatko-ongelmia, joista avaan seuraavassa keskustelun.

1. Johdanto-osassa kompleksiset rakenteet määritellään syntaktiselta, leksikaaliselta ja semanttiselta kannalta. Materiaali on ajalta (1975–80), jolloin prosodiikka ja pragmatiikka eivät juuri kiinnostaneet lapsenkielentutkijoita. Ehkä tästä syystä pragmaattinen näkökulma ja siihen liittyen prosodiikka ovat jääneet vähemmälle tarkastelulle.

Prosodiikan osalta taukojen merkitseminen kompleksisissa rakenteissa, esim. onko tauko ennen konnektoria vai konnektorin jälkeen lauseissa *katok ku (/) mä osin ittek kiivetä* (s. 33); *tämä on sun ja ja (/) tämä on mun* (s. 35), täsmentäisi analyysia ja konnektorin tulkintaa. *Kun* voisi edellisessä lauseessa kuulua prosodisesti myös imperatiiviverbiin, jolloin kyseessä olisi lähinnä

fraasimainen aloitus. (Osa sivun 241 esimerkeistä näyttäisi olevan tällaisia fraasimaisia *katokku*-rakenteita (vrt. s. 55), osa varsinaisia syntaktisia konnektoreita.) Jos taas jälkimmäisessä esimerkissä tauko on selvästi *ja*-konnektorien jälkeen, kyseessä olisi lähinnä pragmaattinen partikkeli »jatkan vielä, täydennän vielä».

Kun kontrastiivista painotusta ja tauotusta ei käsitellä, on myös mahdollista, että tunnusmerkittömät tai prosodiikkaan perustuvat kompleksiset rakenteet ovat jääneet puheesta kirjaamatta ja tulkinnassa painotuu semanttis-kognitiivinen tulkinta pragmaattisen sijasta. Prosodinen merkintä myös yksiselitteisesti ratkaisisi, mikä erottaa suoran esityksen ja frame constructionin (*äiti nanoo kelätää*, s. 54), ja puuttuuko (s. 263) *sanoi (että)*-lauseista todella *että* vai onko kyseessä suora esitys.

Työssä käytetty propositionaalisen sisällön mukainen konnektorien määrittely on joskus pragmaattisesti ongelmallista. Propositionaalinen painotus on epäilemättä oikea ja ainoa mahdollinen, mutta myös se voi johtaa vinouteen esimerkkien kertymisessä ja tulkinnassa. Esim. joku rinnastettu lause voitaisiin yhtä hyvin ymmärtää adversatiivisena ('tämä on sun mutta tämä on mun') tai ehkä jopa kausaalisena ('tämä on sun kun / koska tämä on mun'). Olennainen tekijä disambiguaatiossa olisivat taustaoletukset ja konteksti. Mutta mikä on lapsen intentio, kun konnektorit kehittyvät semanttisen funktion jälkeen periaatteen »ensin funktio, sitten ilmaisun» mukaan? Esim. lauseessa *mä tykkään näistä / (mutta?) kum mä olin piäni niim mä en tykänny* (s. 36) voisi olla tunnusmerkitön kontrastoiva kolmen lauseen kompleksinen rakenne. Olennaisia tekijöitä konnektorin, leksikaalisten elementtien ja semanttisen suhteen lisäksi ovat painotus, prosodiikka ja konteksti.

Propositionaalisen sisällön ja prosodiikan lisäksi myös puheen funktio (esim. sosiaalinen – egosentrinen, kuvaava – narratiivinen, retorinen) voi, etenkin implisiittisiä suhteita tulkittaessa, olla tärkeä. Näin jossain määrin auki jää esim. se, miten pitäisi

tulkita ellipsi (s. 50: *tule uamaa maitoo pul-laa*), mistä tietää että jotkut esimerkit eivät ole egosentrisiä korjauksia (*täss, ol lääkäli tual, ol lääkäli*; vrt. erilaiseen korjaamiseen s. 85, jossa korjaaminen ei vaikuta konjunktion tehtävään), pitäisikö narratiivin eri vaiheiden väliin ajatella additiivinen liitos ja jos, niin onko kyseessä additiivinen liitos (*isi notti mun isi puhaati*; vrt. *ja sitten* s. 70 »between sequential propositions«).

Myös tekstityyppi voi olla tärkeä tekijä konnektorien funktioita ja kehitystä arvioitaessa. Liitokset ilmeisesti voisi suhteuttaa myös esim. temporaaliseen etenemiseen ja kertovaan tekstityyppiin. Tämä näkökulma taas tuo uuden ongelman: ongelmallinen on myös peräkkäisten lauseiden ja kompleksisen lauseen rajaus. Ehkä tutkija jatkotutkimuksissaan löytää materiaalista vinkkejä tämänkin ongelman käsittelyyn.

Pragmaattisesti kiinnostavia ovat myös lapsen luettelot (s. 62, 65): onko luetteloissa kyseessä retorinen keino vai ongelma monikon ja kvanttorien käytössä? Tällä ei tietysti ole merkitystä konnektorien additiivisen funktion kannalta, mutta psykolingvistisesti ja kognitiivisesti asia on kiinnostava.

2. Seuraavaksi siirryn konnektorien – tai paremminkin konjunktioiden – määrittelyyn ja rajaukseen ja tarkastelen konjunktiota etenkin syntagmaattisesta näkökulmasta.

Kompleksiset lauseet on tutkimuksessa sidottu konjunktioiden sanaluokkana ja niiden merkitykseen; jako on siis paradigmaattinen ja sanaluokkakeskeinen. Ongelmallinen on konnektorien rajaus sekä se, onko konektori todella analyysin perusyksikkö. Mutta miten pitäisi suhtautua »kaksoiskonnektoreihin» ja lauserakenteisiin? Tällaisia ovat esim. *samalla kun* (s. 36, 121, vrt. *ennen kun* s. 125) ja kaksiosaiset konektorit kuten *jos S1 niin S2* (s. 36), *ku (x) vaa, ensin – mut sitte* (s. 86), *vaikka – niin kuitenkin* (s. 103) sekä temporaalisia kompleksisia lauseita yhdistävät konektoriparit *sit ku – sit* (s. 109) ja *ku – nii sit, ku – niin, jos – niin sit* (s. 109 ja esim. s. 119, 122), jotka voidaan kaavamaisesti yhdistää lause-

tyypiksi »{ku, jos} S + (niin)(sitten) S«.

Vastaavia kausaalaisia kaksoiskonnektoreita ovat *jos – niin, kun – niin* (s. 155); *kun*-lauseissa ilmeisesti on aina tällainen kaksoisrakenne. Konditionaalaisia kaksoiskonnektoreja ovat *jos – sitten* (s. 169) ja *jos – niin* (s. 170, 177– jne). Edelleen rakenne päättelyesimerkeissä (s. 183) näyttäisi olevan »ei p kun r». Samalla tavalla rakenteena voisi analysoida (s. 160) *siellä on niin/näin* (määrä + N, adverbi) *että, x on niin* (adjektiivi) *että* jne., joissa kaikissa on kopula-rakenne. – Pohtimisen arvoinen ongelma jatkotutkimuksiin tai uusille tutkijoille onkin, oppiiko lapsi konnektoreita vaiko lauserakenteita tai -kaavioita.

Tarkempi rakenteellinen analyysi olisi kiinnostava myös relatiivilauseista. Näyttäisi siltä, että aluksi relatiivipronominia edeltää pitkä tauko: ongelma on, ovatko ensimmäiset esimerkit todella relatiivilauseita muuten kuin pronominin anaforisen viitauksen osalta. Edelleen useasta varhaisesta lauseesta näyttää puuttuvan korrelaatti. Useassa sujuvassa/varhaisessa lauseessa korrelaattina taas on pronominaalinen elementti (s. 210, 213). Edelleen rakenne *ja*-spesifikaatioissa (s. 219) näyttäisi olevan NP + *ja* {*se, tää*}, jossa pronomini on subjektina, ja rakenne *että*- ja *kun*-spesifikaatioissa (s. 220–) on *niin (x) että/joka, semmonen (x) että/mikä, näin (x) että*. Komparatiivisissa konstruktioissa (s. 225–) tällainen rakenne on itsestään selvä ja on otettu huomioon. Esimerkit osoittavat, että myös syntagmaattinen rakenne voisi olla omaksumiseen vaikuttava tekijä, johon tekijä palanee jatkotutkimuksissaan.

3. Lieko korostaa ristiriitaa spontaanin puheen ja testausmenettelyihin perustuvan tarkastelun välillä. Spontaanissa puheessa erilaiset suhteet ilmenevät paljon aikaisemmin kuin testauksissa. Mistä tämä ristiriita johtuu, onko se todellinen vai näennäinen?

Itse tulkitsisin – tämänkin työn aineiston perusteella – omaksumisjärjestyksen ja testien eron niin, että kehitys on vaiheittaista ja perustuu sekä kielelliseen kehitykseen että kokemuksiin lauseiden käytöstä. Lau-

seiden välisten suhteiden ilmaiseminen arkitilanteissa ja abstrakti kompetenssi ope-roida semanttisten viitteiden perusteella testitilanteissa ovat kaksi eri asiaa.

Tekijä painottaa, että kausaalisuhteita käytetään argumenttien ja selitysten esittämiseen, ei välttämättä varsinaiseen kausaaliseen selittämiseen loogisessa mielessä. Tämä havainto on tärkeä myös piirreteorian kannalta. Seuraavaksi herää kuitenkin kysymys, onko todella temporaalisuus kausaalisisessa piirrespesifikaatiossa [add + temp + kaus] olennainen piirre (esim. ilmaustyy- pissä *minä en osaa kun minä olen näin pie- ni*)? Voisi olla, että tästä syystä myöskään lauseiden järjestys, joka on temporaalinen asia, ei ole niin tärkeä eikä odotuksenmu- kainen, kuten Lieko usein huomauttaakin.

Edellä oli jo puhe »ensin funktio, sitten ilmaisun» -periaatteesta. Toinen vastaava periaate on »uutta tehtävää ilmaistaan aluksi vanhalla keinolla», eli voisi ajatella, että additiivisen *ja*- ja temporaalisen *kun*-kon- junktion käyttö kausaalisesti ennen muita konjunktioita (esim. *koska*) perustuu tähän periaatteeseen (s. 150–). Ehkä näin on yleisemminkin; ensimmäinen adversatiivi- suuden keino on *ja*-konjunktio. Tämä näkö- kulma ilmeisesti tukee työssä esitettyä teo- riaa.

4. Anneli Liekon lukeneisuus, kirjallisuus- viittausten huolellisuus ja tarkkuus sekä ala- viitteiden runsaus ja monipuolisuus ovat kunnioitusta herättäviä ja osoittavat perus- teellista tutkimusalueen hallintaa. Aivan erityisen arvokas on työn runsas, luotettava ja hyvin järjestetty esimerkkiaineisto ja tau- lukot, jotka mahdollistavat työn tarkastelun monesta eri näkökulmasta ja monenlaiset jatkopohdiskelut. Viimeistelyn huolellisuut- ta osoittaa myös työhön liitetty kielioppilii- te. Aineisto on ainutlaatuinen, ja jo pelkät esimerkkilauseet avaavat kiehtovan näky- män lapsen maailmaan ja sen kehitykseen.

Kaikkiaan Anneli Liekon tutkimus on uranavaus suomalaisessa fennistiikassa. Siinä tarkastellaan lapsen kielen kehityksen kielitieteellisesti yhtenäistä ilmiötä laajasti ja teoreettisesti yhtenäisestä näkökulmasta.

Tutkimus suorastaan houkuttelee monen- laisiin jatkokeskusteluihin ja -hypoteesei- hin. On onni, että työ on julkaistu englan- niksi, sillä se sisältää merkittävää uutta tie- toa, joka on kansainvälisestäkin kiinnos- tavaa. Voi odottaa, että teosta tullaan referoimaan ja siteeraamaan runsaasti lähi- vuosina. Ensimmäiset kommentit lienevät jo tavoittaneet tekijänkin.

MATTI LEIWO